

پیشگیری وضعی در کاهش جرائم راهنمایی و رانندگی

سعید طیبی

دانشجوی دکتری تخصصی حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج، ایران
(saeedjarre@gmail.com)

چکیده

تصادف با وسیله نقلیه از جمله مسائلی است که همگان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با آن روبه‌رو هستند. در همین راستا پلیس راهور می‌تواند با بهره‌گیری از علوم مختلفی از جمله پیشگیری وضعی، جرائم و تخلفات راهنمایی و رانندگی را تشخیص، تحلیل و راهکارهای برای رفع آن‌ها ارائه دهد. نتیجه تحقیقات حاکی است؛ بین شناخت کافی از محیط توسط مأمورین راهور و ارتکاب جرائم راهنمایی و رانندگی رابطه معناداری وجود داشته و همچنین بین سهلانگاری مأمورین راهور در قبال اجرای هرچه بهتر در اجرای علمی و عملی شیوه‌های پیشگیری از جرائم راهنمایی و رانندگی رابطه مستقیم وجود دارد. این پژوهش از نظر روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای است؛ و نیز از لحاظ مسئله و هدف تحقیق کاربردی محسوب شده که روش پژوهش، توصیفی کاربردی است.

کلمات کلیدی: پلیس راهور، پیشگیری وضعی، پیشگیری پلیسی، کاهش جرائم راهنمایی و رانندگی

مقدمه

امروزه واژه پلیس بیشتر برای توصیف نیروی اجتماعی شهری که حفظ نظم عمومی و اجرای قانون را برای پیشگیری از جرائم، مجازات بزهکاران و کشف جرائم بر عهده دارد مورد استفاده قرار می‌گیرد. با شکل‌گیری قانون به‌منظور کنترل اجتماعی که با پیچیده شدن جوامع به وقوع پیوست، وجود نظام پلیسی برای اجرای قانون ضروری شد. پدیده‌هایی نظیر توسعه شهرنشینی، مهاجرت به شهرهای بزرگ، حاشیه‌نشینی و رشد و تراکم جمعیت در کلان‌شهرها باعث بالا رفتن نرخ جرائم شد و در نتیجه این باور عمومی به وجود آمد که متمرکز کردن قدرت اجرای قانون در دست عده‌ای به‌عنوان پلیس می‌تواند موجب حذف یا کاهش جرم شود. خودرو و به‌طور کلی وسایل نقلیه موتوری در زندگی روزمره ما انسان‌ها از یک‌طرف به خاطر خدمات متنوع و گوناگونی که ارائه می‌دهند روزبه‌روز دارای نقشی اساسی‌تر و حیاتی‌تر می‌شوند و از سویی دیگر به خاطر آثار و پیامدهای نامطلوبی که به‌صورت مستقیم مانند انواع تصادفات فوتی، جرحی و خسارتی، آلودگی هوا و راه‌بندان‌های طولانی‌مدت و چه به‌صورت غیرمستقیم مانند اتلاف وقت، انرژی، سرمایه و نیز ایجاد بیماری‌های متعددی مانند استرس و پرخاشگری، اخلال در رشد مغزی کودکان و ده‌ها اثر نامطلوب دیگر بر زندگی و پیرامون ما انسان‌ها بر جای می‌گذارند به یک مشکل و معضل بزرگ تبدیل شده‌اند و این امر باعث شده که در چند سال گذشته آمار تخلفات رانندگی و آثار و پیامدهای مرتبط با آن همواره سیری صعودی داشته باشد که بخشی از این مشکلات و معضلات پیش‌آمده مربوط به افزایش تعداد وسایل نقلیه، بخش دیگری نیز مربوط به علائم راهنمایی و رانندگی و کمبود نیروی انسانی و تجهیزات و امکانات پلیس راهور کشور است.

جوامع بشری همواره در کلیه اعصار و قرون به دنبال دست یافتن امنیتی پایدار در سطح جامعه، به‌منظور تحقق یافتن به اهداف عالی و جزیی خود بوده که چنین امری با به کار بستن برخی شیوه‌های خاص محقق گردیده و موجبات ایجاد امنیت نسبی در سطح جامعه می‌گردید و از این رهگذر از دوران باستان تا زمان تولد مکتب تحقیقی، تنها سلاح برای مبارزه با جرم، کیفر بوده، اما به‌تدریج با ورود اندیشه‌ها و دیدگاه‌های اتریکو فری، پیشگیری از وقوع جرم به جنبه کنشی و غیر کیفری وارد عرصه جرم‌شناسی شد. از این رهگذر، صاحب‌نظران به نوع خاصی از پیشگیری که صرفاً ناظر بر موقعیت و وضعیت آماج جرم یا همان سیبیل مجرمانه است، اشاره می‌کنند.

پیش‌گیری از جرم همواره یکی از موضوعات اساسی و مهم در زندگی بشری بوده که در طول تاریخ به شیوه‌های مختلف اعمال گردیده است. در جوامع گذشته غالباً مجازات به‌عنوان تنها راه‌کار مبارزه علیه جرم و به تعبیر صحیح‌تر مجرم تلقی می‌شد و شدت و قاطعیت در اجرای آن را موجب کاهش بزه‌کاری می‌دانستند، البته در مکاتب الهی شیوه‌های تربیتی علاوه بر مجازات‌ها مورد تأکید بوده است. در اوایل قرن نوزدهم با تغییر نگرش به پدیده مجرمانه در اروپا، عوامل وقوع جرم مورد توجه قرار گرفت و مکاتب جرم‌شناختی و دفاع اجتماعی نظریات مربوط به جرم و مجرم را ابراز نمودند. یکی از شیوه‌های پیش‌گیری از جرم، پیش‌گیری وضعی است که با تغییر وضعیت فرد یا شرایط محیطی مانند زمان و مکان درصدد است از ارتکاب جرم توسط فرد مصمم به انجام جرم جلوگیری کند. اقدام‌های وضعی پیشگیرانه، در واقع ناظر به اوضاع و احوال و شرایطی است که مجرم را در آستانه ارتکاب جرم قرار می‌دهد این اوضاع و احوال که در جرم‌شناسی «وضعیت‌های ماقبل بزه‌کاری» نام دارند فرایند گذار از اندیشه به عمل مجرمانه را تحریک یا تسهیل می‌کند و نقش تعیین‌کننده در آن ایفا می‌کند. در این میان قصد داریم نقش پلیس راهور را در کاهش و پیشگیری جرائم شرح دهیم که با تحلیل و بررسی می‌توان گفت پلیس چگونه می‌تواند در کاهش جرائم به‌منظور برقراری نظم و امنیت عمومی در جاده‌های درون و بیرون شهری هست، نقش مثبت داشته باشد.

۱. مفهوم پیشگیری

در جرم‌شناسی، پیشگیری عبارت است از: به جلوی تبه‌کاری رفتن با استفاده از فنون گوناگون مداخله به‌منظور ممانعت از وقوع بزه‌کاری. از نظر علمی می‌توان گفت: مراد از پیشگیری هر فعالیت سیاست جنایی است که غرض انحصاری یا غیر کلی آن

تحدید حدود امکان پیشامد مجموعه اعمال جنایی از راه غیرممکن الوقوع ساختن یا ساخت و دشوار کردن احتمال وقوع آن هاست بدون اینکه به تهدید به کیفر یا اجرای آن متوسل شوند. (شامبیاتی، ۱۳۷۸).

۱-۱. در علم لغت

واژه پیشگیری در مفهوم متداول آن در معانی «جلوگیری، دفع و جلو مرض را گرفتن» (معین، ۱۳۸۴) و همچنین «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن» است. به عبارت دیگر معنی لغوی پیشگیری دو چیز است: الف) جلو وقوع چیزی را گرفتن.

ب) هشدار در مورد وقع چیزی. همچنین به معنای آنکه جلو کسی را بگیرد یا مانع کاری یا چیز بشود (عمید، ۱۳۸۹). در معنای اول، یعنی به استقبال چیزی رفتن. ممکن است جرم‌شناسی پیشگیرانه همراه با روش‌های مختلفی به کار گرفته شود. در این صورت هشدار نسبت به وقع جرم، می‌تواند به عنوان یک فن پیشگیری بکار آید (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱).

۲-۱. در اصطلاح

از نظر علمی و اصطلاحی، مفهوم پیشگیری به مفاهیم مختلفی تعلق دارد؛ یعنی ترکیبی از تئوری و تجربه است. در ابتدا پیشگیری به صورت نظری مطرح می‌شد (همان). در استنباط مفهوم پیشگیری و مصداق‌های آن دو جهت‌گیری کلی دیده می‌شود. برخی از جرم‌شناسان مفهوم موسعی برای تدابیر پیشگیرانه قائل شده و گروهی دیگر پیشگیری را در مفهومی محدود و مضیق بکار می‌برند. اینک هر یک از این دو تعبیر را به طور مختصر توضیح می‌دهیم:

۱-۲-۱. مفهوم موسع پیشگیری

مطابق این مفهوم، انجام هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می‌شود. بر اساس این برداشت انواع تدابیر کیفری و غیر کیفری چه مربوط به قبل و چه مربوط به بعد از وقوع جرم، پیشگیری محسوب می‌شوند. پس در این تعبیر، حتی تعقیب و دستگیری بزهکاران، اعمال مجازات یا تعلیق اجرای آن، الزام آنان به جبران خسارت مجنی علیه و فردی کردن مجازات توسط قاضی نیز پیشگیری به شمار می‌آیند. لذا این مفهوم طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیر کیفری را دربرمی‌گیرد. پیشگیری در مفهوم موسع هر چیزی را شامل می‌شود در مبارزه با بزهکاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. انریکو فری معتقد بود که از پنج دسته بزهکاران، بزهکاران هیجانی (عشقی) به عادت و اتفاقی، از جمله بزهکارانی هستند که محیط آنان را وادار به ارتکاب جرم می‌نماید (نجفی ابرندآبادی، پیشین).

۲-۲-۱. مفهوم مضیق پیشگیری

امروزه جرم‌شناسی پیشگیرانه، در چهارچوب مفهوم مضیق از پیشگیری قرار می‌گیرد. پیشگیری در این مفهوم، مجموعه وسایل و ابزارهایی است که دولت برای مهار بهتر بزهکاری از دو طریق مورد استفاده قرار می‌دهد: الف) از طریق حذف محدوده عوامل جرم‌زا.

ب) از طریق اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیطی، فیزیکی و محیط اجتماعی که به نوبه خود فرصت‌های مناسبی را برای ارتکاب جرم ایجاد می‌کند. در این تعریف، پیشگیری از تکرار جرم مورد نظر ما نیست اقداماتی که اشاره می‌شود، ناظر به قبل از ارتکاب جرم است (نجفی ابرندآبادی، پیشین). در جرم‌شناسی پیشگیرانه، پیشگیری مفهوم مضیقی پیدا کرده است. در این مفهوم پیشگیری به مجموعه وسایل و ابزارهایی اطلاق می‌شود که دولت برای مهار بهتر بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم‌زا و یا از طریق اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی موجد فرصت‌های جرم، مورد استفاده قرار می‌دهد.

۳-۱. پیشگیری وضعی

در خصوص پیشگیری وضعی تعریف‌ها و برداشت‌های گوناگونی ارائه شده است که در ذیل به ارائه پنج تعریف از تعاریف موجود می‌پردازیم:

الف) نخستین تعریف پیشگیری وضعی، توسط کلارک صورت گرفته است. در این تعریف، پیشگیری وضعی عبارت است از: «اقدامات معطوف به اشکال بسیار خاص جرم که متضمن مدیریت، طراحی یا دست‌کاری محیط به‌طور مستقیم، نظام‌مند و دائمی به‌منظور کاستن از فرصت‌های جرم است. به‌طوری‌که توسط اکثریت مجرمان ادراک و فهم شود» (روین، ۱۳۸۰). پیشگیری وضعی بر دو محور استقرار است:

۱- مجرم، با فرصت‌هایی که در رفتار قربانیان جرم ایجاد می‌شود، به اندیشه ارتکاب جرم می‌افتد.
۲- از آنجاکه مجرم فردی حسابگر است، می‌توان از طریق شیوه‌های فنی، از ارتکاب جرم جلوگیری کرد.
پیشگیری وضعی ناظر به محدود کردن فرصت‌های ارتکاب جرم است که باید با رعایت حقوق و آزادی‌های مدنی و سیاسی مردم، به اجرا گذاشته شود تا جنبه شهروند مدار به خود بگیرد.

ب): رونالد کلارک در تعریف پیشگیری وضعی چنین می‌گوید: «پیشگیری وضعی شامل اقدامات و روش‌هایی است برای کاهش فرصت که: به‌سوی شکل کاملاً خاصی از جرم نشانه می‌رود، متضمن طراحی و مدیریت محیط بلا واسطه (صحنه و محل وقوع جرم) یا همان نظارت و تحت نفوذ درآوردن هرچه پایدارتر و سازمان‌یافته‌تر محل وقوع جرم است، به‌طوری‌که زحمات و خطرات ناشی از اقدام برای ارتکاب جرم را افزایش داده و سود حاصله، به‌طوری‌که در نظر اکثر مرتکبین جلوه‌گر می‌شود را کاهش می‌دهد» (صفاری، ۱۳۸۰).

ج): مجموعه اقدام‌ها و تدابیری تلقی شده که به سمت تسلط بر محیط و شرایط پیرامونی جرم و مهار آن متمایل است که از یک‌سو، با کاهش وضعیت‌های پیش‌جنایی یا وضعیت‌های قبل از بزهکاری که وقوع جرم را مساعد می‌کند، صورت می‌گیرد و از سوی دیگر، با افزایش خطر شناسایی و دستگیری بزهکاران بالقوه صورت می‌گیرد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۸).

د) نایجل ساوت، در تعریف پیشگیری وضعی چنین می‌نویسد: «پیشگیری وضعی از جرم بر اراده، طراحی و کنترل محیط فیزیکی (ساخته‌شده) اتکا دارد به این منظور که فرصت‌های ارتکاب جرم را کاهش داده و یا خطر تعقیب را، در صورتی که ارباب مؤثر واقع نشود، افزایش دهد» (صفاری، پیشین).

۲. تأثیر پیشگیری وضعی در کاهش جرائم راهنمایی و رانندگی

پیشگیری از جرم با دیدگاه جامع یکی از شاخه‌های جرم‌شناسی کاربردی است و عبارت است از تعیین مؤثرترین وسایل و راه‌حل‌ها برای تأمین پیشگیری از جرم و آسیب‌های اجتماعی در مقیاس جامعه یا جمعیتی محدودتر مانند یک شهر یا محل، بدون توسل به وسایل ارباب‌کفری. هر عملی که باعث کاهش بزهکاری، خشونت، ناامنی، از طریق مشخص کردن و حل کردن عوامل ایجادکننده این مشکلات به روش علمی شود، پیشگیری از جرم نامیده می‌شود (کی‌نیا، ۱۳۷۰).

بحث و موضوع جرم‌شناسی «جرم» است که پدیده اجتماعی است با خلقت بشر، تحت عناوین متفاوت از قبیل سرپیچی، سرکشی، رفتار ناشایسته و ناپسند آغاز گردیده است. چنانکه در قرآن مجید می‌فرماید: و اذا قلنا للملائکه اسجدوا لادم فسجدوا الا ابلیس ابی و استکبر و کان من الکافرین (چون فرشتگان را فرمان دادیم که بر آدم سجده کنید همه سجده کردند مگر شیطان که ابا و تکبر ورزید و از فرقه کافران گردید) (سوره بقره، آیه ۳۴). آدم و حوا به علت ارتکاب اعمال نهي شده یعنی خوردن «گندم و یا سیب از بهشت بیرون آمدند». (سوره بقره، آیات ۳۷ و ۳۶).

در زمینه پیشگیری با عنایت به اینکه موضوع تحقیق گسترده بوده و رشته حقوق به شاخه‌های گوناگونی تقسیم شده و از طرف دیگر کشورهای مختلف با توجه به نوع حکومت کشور خویش و قوانین متعددی را جهت برقراری نظم عمومی جامعه وضع

می‌کنند. به همین خاطر نوع جرم و راه‌های پیشگیری از آن هم فرق می‌کنند اما ما سعی می‌کنیم تحقیقی که در پیشگیری وضعی صورت گرفته به صورت عمومی بوده و در اکثر کشورها از آنجا که جرم و اجرای قانون تا حدی مشترک است.

جرم‌شناسی امروزه پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی (موضعی) را مطرح نموده است، پیشگیری اجتماعی از بزه‌کاران شامل مجموعه اقدام‌های پیش‌گیرنده است که به دنبال حذف یا خنثی کردن آن دسته از عواملی هستند که در تکوین جرم مؤثر بوده‌اند. پیشگیری وضعی شامل مجموعه اقدام‌ها و تدابیری است که به سمت تسلط بر محیط و شرایط پیرامونی جرم (وضعیت مشرف به جرم) و مهار آن متمایل است. (معاونت اجتماعی پیشگیری از وقوع جرم، ۱۳۸۲).

حال با توجه به پیشگیری متفاوت که بیان شد به نظر بنده در مجموع، هدف این است که با فرهنگ سازی و همکاری خود مردم در این امر بیشتر شده. چون جامعه کشوری وسیع است از برای حکومت قضایی جهت جلوگیری از جرم پرهزینه تمام می‌شود. پس باید تمام نهادهای دولتی و تشکل‌های مردمی مدرسه- خانه و همه در حفظ و ایجاد آرامش در محیط خود تا آنجا که توان داریم همکاری کنیم تا باعث کاهش جرم در جامعه شود. درست است هریک از جامعه شناسان و حقوق دانان و سایر نظریه پردازان هریک شیوه‌های مختلفی در مورد پیشگیری وضعی از جرم ارائه نموده‌اند (همان).

۱-۲. برنامه‌های پیشگیرانه پلیسی (پیشگیری وضعی در ارتکاب جرائم راهنمایی و رانندگی)

پلیس یکی از اجزای نظام عدالت کیفری است که در پیشگیری از جرم، امکان مداخله کیفری و غیر کیفری را دارد. در مداخله کیفری، پلیس با سرعت و دقت در فرایند تعقیب و دستگیری که خود یکی از عوامل بازدارنده نسبت به ارتکاب مجدد بزه است فعالیت پیشگیرانه خود را انجام می‌دهد. جنبه بازدارنده و ارعابی مداخله کیفری پلیس از سوی بزه‌کاران را بلافاصله پس از ارتکاب جرم با نظام نیرومند تعقیب و دستگیری مواجه می‌سازد و از سوی دیگر، با بالا بردن احتمال دستگیری و افزایش ریسک ارتکاب جرم، قصد و تمایل مجرمان احتمالی را برای ارتکاب آن بزه کاهش می‌دهد. در پیشگیری غیر کیفری نیز پلیس از طریق مداخله و طراحی برنامه‌های پیشگیرانه از طریق نظارت بر مجرمان سابقه‌دار، گشت‌های خیابانی، نظارت بر مناطق جرم‌زا، نصب دوربین‌های مداربسته در معابر عمومی و جر مخیز و بسیاری دیگر از برنامه‌های پیشگیرانه، پیش از ارتکاب جرم، آن را به کنترل خود درمی‌آورد (حوزه مطالعات و تحقیقات کاربردی پیشگیری انتظامی از جرم در محیط ملی، ۱۳۸۹).

۱-۱-۲. عملکرد پیشگیری وضعی

«آموزه‌های مرتبط با پیشگیری وضعی، «موقعیت ارتکاب جرم» را یکی از عوامل اساسی جرم محسوب می‌کند. در این میان «مکان» می‌تواند از نظر ایجاد یا تأثیر بر موقعیت جرم، به‌عنوان یکی از شاخص‌های بنیادین در محور تحلیل‌های پیشگیری وضعی قرار گیرد» (ذوالقدر، ۱۳۹۱).

بیشتر نظریه‌های جرم‌شناسی در پی کشف عوامل بزه‌کار شدن اشخاص هستند آن‌ها عوامل دور بزه‌کاری نظیر تربیت دوران کودکی، ساختار ژنتیکی، عوامل روان‌شناختی و اجتماعی را عامل این امر می‌دانند؛ اما برخی از رویکردهای نوین جرم‌شناسی، بدون در نظر گرفتن فرایند بزه‌کار شدن فرد، به روند مادی ارتکاب جرم توجه می‌کنند. پیشگیری وضعی یکی از مصادیق این رویکردهاست که درصدد کاهش فوری، حداکثری و کم‌هزینه جرم از طریق حذف «عوامل نزدیک و آنی» جرم است (همان). «موقعیت» به‌عنوان یکی از «عوامل وقوع پدیده مجرمانه» قصد، انگیزه، وسوسه و میل به نقض قانون را به وجود می‌آورد. موقعیت‌ها وضعیت‌های پیش‌جنایی هستند که تصمیم به ارتکاب جرم را ترغیب و تقویت کرده و به امید تحصیل نفع، بر ارزیابی از خطرات و درجه و میزان دشواری جرم تأثیر می‌گذارد. بر این اساس، تمرکز پیشگیری وضعی بر زمان‌ها و محیط‌هایی است که موقعیت ارتکاب جرم را به وجود می‌آورند، نه بر کسانی که مرتکب جرم می‌شوند. این نوع پیشگیری با تحلیل شرایطی که موجب

ارتکاب انواع جرائم می‌شود، در پی تغییر مدیریت و محیط است؛ به طوری که رفتار مجرمانه، مشکلات، خطرناک‌تر، کم مزیت تر و دارای توجیه پذیری کمتری شود (پیشین).

محیطها به دلیل فعالیت‌هایی که اشخاص در آنجا انجام می‌دهند و یا کسانی که آنجا را اداره می‌کنند، امکان دسترسی به آماج جرم را فراهم می‌آورند. با شناسایی نوع محیط، می‌توان محیط‌های جرم خیر را از سایر محیطها تفکیک و ویژگی‌های آنها را با یکدیگر مقایسه کرد. از سویی یکی از ویژگی‌های ممتاز محیطها این است که هر مکان یا محیط، مالک یا متصدی‌ای دارد که می‌تواند در کاهش جرم، نقش مهمی ایفا کند. به طور کلی ده نوع محیط با مسائل جرم‌شناسی مرتبط هستند که محقق فقط به دو مورد از آنها اشاره می‌کند چراکه با مبحث پلیس و پیشگیری از کاهش تخلفات جرائم راهنمایی و رانندگی مرتبط است:

الف (معابر عمومی: کلیه مسیرهایی هستند که محیط‌های دیگر را به هم مرتبط می‌کند؛ مانند جاده‌ها، پیاده‌روها.
ب (وسایل و پایانه‌های حمل‌ونقل: مکان‌هایی هستند که جابجایی توده‌ای عظیم از مردم در آنجا صورت می‌گیرد؛ مانند اتوبوس‌ها، پایانه‌ها، ایستگاه‌های راه‌آهن و ... با توجه به این مکان‌ها بسترهایی برای وقوع رفتارهای مجرمانه (از جمله تخلفات و تصادفات حادثه‌ساز رانندگی در جاده‌ها) محسوب می‌شوند، ناگزیر رفتارها به‌عنوان دومین ضابطه در طبقه‌بندی جرائم بررسی خواهند شد (همان).

۲-۲-۲. جلوگیری از پیدایش و تشدید انگیزه مجرمانه

برخی از راهبردها و شیوه‌های پیشگیری منحصراً باهدف منصرف نمودن مجرمان و جلوگیری از پیدایش و تشدید انگیزه‌ها و وسوسه‌های مجرمانه به‌کاررفته می‌شوند. بالا بردن خطر شناسایی و دستگیری بزهکار، کاهش جاذبه‌های وسوسه‌انگیز و تحریک‌کننده محیطی نصب دوربین‌های مخفی و چشم‌های الکترونیکی، حفظ حجاب و پرهیز از آرایش توسط زنان در بیرون از خانه و امثال آنها از جمله مواردی است که باهدف جلوگیری از پیدایش و تشدید انگیزه مجرمانه و منصرف نمودن مجرمان بالقوه از ارتکاب جرم صورت می‌گیرد؛ بنابراین پیشگیری وضعی با تغییر وضعیت‌های ماقبل بزهکاری مثلاً از طریق حمایت یا تقویت و حفاظت از بزه دیده جرم با استفاده از مؤثرترین وسایل، دشوار کردن ارتکاب جرم، جلوگیری از تعرض به هدف یا بزه دیده خاص را دنبال می‌کند بدین ترتیب فرض بر این است که در چنین شرایطی بزهکار از عملی ساختن اندیشه خود صرف نظر خواهد کرد. کلارک هدف غائی پیشگیری وضعی را عبارت از اتخاذ تربیتی می‌داند که بهای عمل مجرمانه بیش از سود آن باشد ولی با توجه به این هدف روش‌های پیشگیری وضعی را در سه دسته طبقه‌بندی کرده است (محمدی، ۱۳۹۳):

الف - روش‌های که کوشش و تلاش برای ارتکاب موفقیت‌آمیز جرم را افزایش می‌دهد.

ب - فنونی که ارتکاب جرم را پرخطر می‌کند.

ج - وسایلی که جذابیت موضوع جرم را کاهش می‌دهد.

۲-۲-۲. پیشگیری از راه جرمه

جرم در یک فضای مکانی مانند منزل مسکونی، خیابان، اتوبوس، مراکز خرید، پارک، سینما، هتل، کارخانه و به‌طور کلی بخشی از شهر، یا موقعیت زمانی مانند شب یا روز اتفاق می‌افتد. (شیری، ۱۳۸۷).

امروزه بر نقش پلیس در پیشگیری از جرم تأکید می‌شود: «استقرار پلیس در فضای جغرافیایی معین یا گشت‌های پلیس در مکان‌ها و محل‌های معین در چارچوب پیشگیری وضعی قرار می‌گیرد؛ زیرا بدین ترتیب وضعیت و اوضاع و احوال ماقبل و مشرف بر بزهکاری به ضرر مجرم تغییر می‌کند و دست‌کم مجرم را از ارتکاب جرم در آن محدوده یا نسبت به آن آماج معین منصرف می‌کند. گشت‌های پیاده و سوار پلیس را نیز به پیشگیری پویا تعبیر کرده‌اند. زیرا فرآیند گذار از طرح و اندیشه مجرمانه را

منقطع و مختل می‌کند» پلیس می‌تواند با نصب دوربین‌های مدار بسته در سطح شهر، خیابان‌ها، اماکن عمومی، مانک‌ها و ... نظارت و کنترل خود را افزایش دهد. حضور پلیس، خطر دستگیری بزهکاران را افزایش می‌دهد و فرصت ارتکاب جرم را برای آنان دشوار می‌کند. در نقطه مقابل برای شهروندان احساس آرامش و امنیت را ایجاد می‌کند.

در دهه‌های اخیر، عدم موفقیت فعالیت‌های بازپرورانه زندان از سویی و رشد مداوم نرخ جرم از سوی دیگر، سیاست‌گذاران نظام عدالت کیفری را متقاعد ساخت که باید سیاست‌های کنترل جرم را تغییر داده و در نتیجه، نقطه مداخله را به مرحله قبل از بزهکاری انتقال دهند. بدین ترتیب تضعیف سیاست‌های بازپرورانه، با تقویت برنامه‌های پیشگیرانه همراه شد. امروزه، سیاست‌های جامع پیشگیری که درون خود می‌تواند بسترهای به‌کارگیری نظارت‌های اصلاحی و بازپرورانه را نیز داشته باشد، در متن سیاست‌های کنترل جرم قرار گرفته و کشورهای مختلف به تناسب میزان توسعه‌یافتگی بودجه و دانش پلیسی خود را صرف پیشگیری از جرم می‌کنند (حوزه مطالعات و تحقیقات کاربردی پیشگیری انتظامی از جرم در محیط ملی، ۱۳۸۹). یکی از اهداف مجازات‌ها جلوگیری از ارتکاب جرم از طریق ارباب می‌باشد، همان‌گونه که بنام استدلال می‌کرد، چنانچه رنج تحمل مجازات از لذت تحصیل احتمالی منافع جرم بیشتر باشد مجرمین بالقوه از ارتکاب جرم خودداری خواهند کرد. به همین خاطر نظام مجازات‌های ثابت در قوانین وجود دارد. جنبه‌ی ارعابی مجازات‌ها از دو طریق باعث جلوگیری از جرم می‌شود:

الف) ارعاب و جلوگیری عمومی جرم

هنوز هم پلیس بازیگر اصلی در صحنه عدالت کیفری به شمار می‌رود و باید در این حد حضور و تأثیرگذاری آن به رسمیت شناخته شود. در بسیاری از کشورها، نیروهای پلیس تجارب مهمی در مورد رویکردهای گوناگون پیشگیری از جرم دارند و کاملاً طبیعی است که این تجارب پلیسی به‌منظور نیل به بهترین نتایج توسط تمام گروه‌های فعال در زمینه رویکردهای مداخله اوان کودکی، مورد استفاده قرار گیرند. در این مسیر، نیاز است که پلیس نیز در برنامه‌ها درگیر شود حتی اگر دخالت وی فقط در حد هماهنگ ساختن برنامه‌های متنوع پیشگیری از جرم، باشد.

مجازات‌ها با ایجاد ترس در توده‌ی مردم مانع می‌شوند تا دیگران همان جرم را در آینده مرتکب شوند. البته تأثیر مجازات‌ها از نظر جلوگیری جرم بیش از آنکه مربوط به ترس از صدمه‌ی احتمالی ناشی از مجازات باشد، به واکنش اعضای جامعه نسبت به مشروعیت مجازات و وضع اجتماعی مجرم بستگی دارد، اگر جامعه جرمی را بد بداند و نسبت به آن واکنش نشان دهد، جنبه‌ی بازدارندگی جرم خیلی بیشتر از وقتی است که قانون، فعلی را جرم بداند ولی جامعه آن را ناپسند نداند؛ مثلاً در مورد فرار از پرداخت جریمه رانندگی اگرچه قانون آن را جرم شناخته، این فعل قبح زیادی در جامعه ندارد. به‌طور کلی میزان نفوذ و موفقیت نظام جزائی از نظر جلوگیری از ارتکاب جرم در آینده بستگی کامل و قطعی با میزان هماهنگی هنجارها و مجازات‌های جزایی با ارزش‌های فرهنگی جامعه دارد (صانعی، ۱۳۷۶).

ب: ارعاب و جلوگیری خصوصی از جرم

مجازات‌ها باعث می‌شوند مرتکب جرم به علت تحمل سختی و مشقت مجازات در آینده از ارتکاب جرم خودداری کند. البته در برخی موارد مجازات به‌جای آنکه تأثیر بازدارنده داشته باشد، خود عامل بزهکاری می‌شود؛ مثل سارق ناشی که با افتادن به زندان به سارق حرفه‌ای تبدیل می‌شود. (همان)

نتیجه گیری

از آنجاکه ضمن بررسی موضوعات مطرح شده در این نوشتار، نتایج حاصل از هر بحث منظور گردیده است، از این رو تکرار مختصر آن‌ها را در اینجا لازم نمی‌دانم؛ اما صرف نظر از کاستی‌های موجود در مباحث مربوط به نقش پیشگیرانه پلیس راهور در کاهش جرائم راهنمایی و رانندگی در قوانین جاری و نیز تکرارهای بی‌مورد که ذکر هر یک از آن‌ها در جای خود گذشت آنچه از مجموع بررسی مباحث مختلف در حوزه این عمل حاصل می‌گردد، می‌تواند در یک یا چند مورد به شرح مختصری از آن‌ها پرداخت:

برخورداری از امنیت و نظم، جزء مهم‌ترین نیازهای زندگی امروز و از اساسی‌ترین حقوق شهروندی است و پلیس راهور با برقراری نظم و آموزش انضباط اجتماعی نقش مهمی در حفاظت از حقوق شهروندان دارد.

رسیدن به وضعیت مطلوب در کاهش صدمات جانی و مالی در صحنه‌های تصادف نیازمند آموزش‌های تخصصی به کارشناسان، پلیس، مأموران امداد و نجات، اورژانس و فرهنگ‌سازی و تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های ایمن‌سازی است. با توجه با تئوری‌های بیان شده در تحقیق در رابطه با پیشگیری وضعی از جرم می‌بینیم که طرفداران این پیشگیری وضعی به خوبی نشان دادند که کاهش فرصت‌ها باعث شده در بزه کاران ارباب و بازدارندگی به وجود آید که این هم برای محاکمه و هم برای مردم مفید است و نیز واضح است که پیشگیری از جرم بدون در نظر گرفتن علل اصلی وقوع جرم یا بازسازی نقایص جوامع با محدودیت‌های زیادی توأم خواهد بود و گذر زمان این محدودیت‌ها را برای ما مشخص خواهد ساخت.

اگرچه پلیس به موجب قانون امر پیشگیری از جرم را بر عهده دارد اما ایرادهایی از حیث ساختاری و اجرایی بر این ارگان وارد شده که نمی‌توان آن‌ها را انکار کرد. اولاً: سازمان‌هایی همچون پلیس و سایر ارگان‌های حفاظت اجتماعی که از بودجه عمومی تغذیه شده و به موجب قانون صلاحیت و اقتدار لازم را برای کنترل جرائم دارا هستند خود باید تحت کنترل و بازرسی منظم باشند. این کنترل بندرت انجام می‌شود و اگر صورت گیرد به دقت انجام نمی‌شود. ثانیاً: وظیفه امنیت و جلوگیری از ارتکاب جرائم امروزه بیشتر فدای تعهد به رسیدگی به شکایات و اجرای مجازات شده که به اندازه کافی وقت و بودجه سازمان‌های انتظامی را به خود اختصاص دهد. بنابراین می‌توان معتقد گردید که باید نظام کنترل مقداری انفکاک بیشتری از نظام دادرسی داشته باشد. البته ایده اخیری با این ایراد عمده روبرو است که تنها با حضور در صحنه و درک واقعیت‌های جرائم محقق می‌توان راهکارهای عملیاتی و قابل اجرا در کنترل جرائم داد.

برخورداری از امنیت در برابر جرم و ناامنی از اساسی‌ترین مؤلفه‌های امنیت انسانی به شمار می‌رود. پلیس فعالیت‌های مختلفی را در تأمین امنیت انسانی انجام می‌دهد این فعالیت‌ها گاهی سرکوبگرانه و گاهی نیز پیشگیرانه هستند؛ اما تدابیر پیشگیرانه به دلیل اقتصادی‌تر و انسانی‌تر بودن آن‌ها، از جایگاه والاتری برخوردارند. هر اداره پلیس باید فرآیندی برای پیشگیری از جرم طراحی نماید که بر شناسایی مسائل قبلی و فعلی جرم و تهیه راهبردهای جامعه‌محور برای حل و فصل این مسائل تمرکز داشته باشد.

در عصری که پیشرفت سریع علوم موجب حجیم شدن تصاعدی آن و در نتیجه پدیدار شدن دانش‌ها و فناوری جدیدی می‌گردد استفاده از هر پدیده نو مستلزم آشنایی با فرهنگ استفاده از آن پدیده است. به کارگیری وسایل نقلیه موتوری در امر حمل و نقل کالا و مسافر گرچه تحولی شگرف در شئون مختلف زندگی اجتماعی به وجود آورده لیکن محیط را جهت ساکنان زمین در معرض مخاطرات متعدد قرار داده است.

اگر بتوانیم پیش‌گیری وضعی را در جامعه با جدیت دنبال کنیم و آن را به صورت قانون محکم به اطلاع عموم برسانیم نه تنها باعث کاهش جرم و هدر رفتن هزینه‌ها شده بلکه نظم و امنیت هم به جامعه برمی‌گردد و پیشرفت زیادی برای جامعه و کشور حاصل می‌شود.

فهرست منابع و مأخذ

الف) کتب فارسی

* قرآن کریم

- معین، م، ۱۳۸۴. فرهنگ فارسی، تهران، جلد اول، چاپ بیست و دوم، تهران، امیرکبیر.
- عمید، ح، ۱۳۸۹. فرهنگ فارسی، چاپ اول، تهران، راه رشد، ص ۳۱۰.
- کی نیا، م، ۱۳۷۰. مبانی جرم‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۷۹.
- ذوالقدر، م و دیگران، ۱۳۹۱. رهیافت‌های نوین پیشگیری از وقوع جرم، جلد اول، چاپ اول، تهران، نشر میزان، صص ۳۸۱-۳۸۷-۳۸۸-۳۹۱-۳۹۳
- صانعی، پ، ۱۳۷۶. حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ هفتم، تهران، گنج دانش، صص ۱۶۴-۱۶۰.
- شامیاتی، ه، ۱۳۷۸. بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۷۵ - ۷۹.
- ب) مقالات
- روین، ستار، ۱۳۸۰. "پیشگیری از جرم با تأکید بر پیشگیری اجتماعی از جرم" فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره یک، سال سوم، صص ۱۵۲-۱۳۷
- شیر، عباس، ۱۳۸۷. "درآمدی بر پیشگیری وضعی و گونه‌های آن"، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا، اولین همایش ملی پیشگیری از جرم، صص ۲۳ - ۲۱.
- صفاری، علی، ۱۳۸۰. "مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم"، مجله تحقیقات حقوقی شماره ۳۳-۳۴، صص ۲۹۲-۲۹۸، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- معاونت اجتماعی پیشگیری از وقوع جرم، ۱۳۸۲. "مجموعه مقالات پیشگیری از جرم"، چاپ اول، صص ۲۵-۲۰.
- حوزه مطالعات و تحقیقات کاربردی پیشگیری انتظامی از جرم در محیط ملی، ۱۳۸۹. "مفهوم شناسی پیشگیری از جرم"، گزارش پژوهشی شماره ۱، ص ۱۰.
- محمدی، خ، ۱۳۹۳. "پیشگیری وضعی از جرم"، انجمن علمی و پژوهشی فقه و قضایی، ص ۷.
- نجفی ابرندآبادی، ع، ۱۳۹۱. "مباحثی در علوم جنایی، تقریرات درس جرم‌شناسی مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری"، به کوشش شهرام ابراهیمی، جرم‌شناسی (پیشگیری)، صص ۵۰۳-۵۰۲.
- نجفی ابرند آبادی، ع، ۱۳۷۸. "پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی"، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۲۵-۲۶، ص ۱۴۰، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.